АГЛЯД ПУБЛІКАЦЫЙ, ПРЫСВЕЧАНЫХ УДЗЕЛУ ЖАНЧЫН У ПРАТЭСТАВЫХ АКЦЫЯХ 2020 ГОДА

Вера Дзядок

REVIEW OF PUBLICATIONS, DEDICATED TO THE PARTICIPATION OF WOMEN IN PROTESTS OF 2020

© Vera Dziadok

Translator, publicist, MA student of the “Cultural Heritage Development” program at European Humanities University

Email: dzyadok.vera@student.ehu.lt
ORCID ID: 0000-0001-5856-6160

Падзеі 2020 года ў Беларусі прыцягнулі да яе ўвагу творчых асоб, журналістаў і даследчыкаў з розных краін. Пра гэтыя траўматычныя падзеі распавядаюць фільмы, спектаклі і мастацкія выставы.

Кнігі, прысвечаныя Беларусі, выйшлі ў Бельгіі (Christophe Brackx, «*De laatste dictator in Europa. De opstand tegen Loekasjenko*»), Швецыі (Julia Tsimafejeva, «*Dagar i Belarus*»), Польшчы (Edyta Banaszkiewicz, «*Marsz Białorusi: sierpień – grudzień 2020*»). У Германіі з’явілася адразу некалькі кніг, прысвечаных падзеям 2020 года ў Беларусі: «*Stimmen der Hoffnung*», «BELARUS! *Das weibliche Gesicht der Revolution*», «*Die Revolution hat ein webliches Gesicht*» Вольгі Шпарагі і, нарэшце, «*Die Frauen von Belarus*» Эліс Бота.

Тры апошнія з названых кніг эксплiцытна прысвечаны ўдзелу жанчын у пратэставых падзеях 2020 года.

Агляд гэтых трох выданняў будзе дапоўнены навуковымі аспектамі ўдзелу жанчын у падзеях 2020-га, якія былі прадстаўлены на Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі ў Коўне ў кастрычніку 2021 года.

Кніга «Беларусь! Жаночае аблічча рэвалюцыі» выдавецтва «*edition*.fotoTAPETA» выйшла яшчэ ў лістападзе 2020 года і сабрала пад сваёй вокладкай самыя разнастайныя погляды, каментары і дакументы, прычым аўтаркі — выключна жанчыны. Па гарачых

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 4.0 International License

ISSN 2538-886X (online)

слядах падзей тут друкуюцца і важныя сведчанні часу, і допісы з сацыяльных сетак, і паэзія. Кніга прадстаўляе ўдалую камбінацыю з тэкстаў нямецкіх (Дыяна Зіберт, Гун-Брыт Колер) і беларускіх аўтарак, а таксама беларусак, якія жывуць і працуюць у Германіі.

У прадмове падкрэсліваецца, што рэвалюцыя ў Беларусі мае мноства абліччаў, і яна не можа лічыцца толькі жаночай, але за ёю замацаваўся менавіта жаночы вобраз.

Цэнтральнае месца ў пошуку адказу на пытанне аб феміністычным характары рэвалюцыі займае артыкул Ірыны Саламацінай, феміністкі і сябры ГА «Беларуская арганізацыя працоўных жанчын».

Ірына сцвярджае, што беларуская рэвалюцыя не мае жаночага аблічча. У адрозненне ад многіх іншых аўтараў, якія падкрэсліваюць унікальнасць падзей 2020 года, Ірына вяртае іх у гістарычны кантэкст і згадвае «забытыя» прыклады ўдзелу жанчын у палітыцы ў новай гісторыі Беларусі: кандыдаткі ў прэзідэнты Наталля Машэрава (2001) і Таццяна Караткевіч (2015). Тым не менш яна адзначае, што «жаночая» павестка ніякім чынам не артыкулявалася падчас выбараў 2020 года. Праблемы хатняга гвалту або дыскрымінацыі жанчын у аплаце працы не становяцца тэмай ні для дэпутатаў Нацыянальнага сходу (40 % з якіх складаюць жанчыны), ні для «старой» апазіцыі. Не сталі яны тэмай і для новай апазіцыі. «Жанчыны, якія ахвяруюць сабой дзеля гетэрапатрыярхальных каштоўнасцей, падманваюць не толькі сябе саміх, але ўсіх жанчын», — піша даследчыца. Яна прыводзіць шматлікія прыклады выкарыстання мацярынства для ціску і маральнага шантажу з боку дзяржавы (пагроза пазбаўлення бацькоўскіх правоў актывістак). Агулам палітыку беларускай дзяржавы Ірына апісвае як недастаткова чуйную да жаночых праблем. Аўтарка адзначае таксама адсутнасць доўгатэрміновай самаарганізацыі жанчын і бачыць перспектыву для беларусак у фармуляванні гендарнай павесткі, якая б не служыла апраўданню ўдзелу жанчын у палітыцы, а стала падставай для падтрымкі ў барацьбе з гвалтам любой прыроды.

Таццяна Шчытцова ў сваім артыкуле падкрэслівае менавіта маральны характар рэвалюцыі і робіць выснову пра запыт з боку грамадства на правы чалавека як асноўны прынцып суіснавання ў соцыуме. Таццяна адзначае ўнікальнасць новага самавызначэння нацыі і яго адрозненне ад старой канцэпцыі этнічнага нацыяналізму, вылучае такія асаблівасці, як этыка (якая мае глыбокія гістарычныя і культурныя карані) і жаданне вызначыць нанова правілы жыцця ў грамадстве. Менавіта траўма і маральнае патрабаванне аб спыненні гвалту і сталі, на яе думку, падставай палітычнай салідарнасці. Таццяна ставіць гэту спробу ў адзін шэраг са спробамі ўтварэння дзяржавы ў 1918 годзе і пабудовы суверэннай і дэмакратычнай дзяржавы 1991–1996 гадоў. Таксама яна

падкрэслівае грамадскі запыт на перагляд савецкай спадчыны, бо савецкая сістэма ўспрымаецца як гістарычная аснова для сучаснага аўтарытарызму.

Ірына Раманава разважае пра карані гвалту ў беларускім грамадстве і адзначае ролю інстытута войска ў фарміраванні каштоўнасцей сляпога падпарадкавання і культу гвалту. Яна вылучае ў рэакцыі сілавых структур важныя элементы, характэрныя для тэрарызму. Таксама яна звяртае ўвагу на псіхалагічныя характарыстыкі прадстаўнікоў сілавых структур і падкрэслівае іх самаідэнтыфікацыю як прамых нашчадкаў НКВД.

Кніга Вольгі Шпарагі «У рэвалюцыі жаночае аблічча» выйшла на нямецкай мове ў выдавецтве «Suhrkamp» і рыхтуецца да выдання на рускай мове.

Як непасрэдная ўдзельніца падзей, аўтарка выкладае паслядоўнасць і характар таго, што адбывалася ўлетку і ўвосень 2020года. Вольга адзначае паўстанне калектыўнага жаночага суб'екта і падкрэслівае, што самаарганізацыя жанчын стала магчымай у тым ліку дзякуючы турэмнаму досведу, практыкам сястрынства і клопату. Гэты досвед, паводле Вольгі, стаў падставай для фарміравання «новай чуллівасці» (Shparaga, 2021, p. 61) — той адчувальнасці, якая, паводле Джудзіт Батлер, наўпрост звязана з актыўнасцю (Shparaga, 2021, p. 99). Жанчыны-лідаркі перадвыбарчай кампаніі, піша аўтарка, сталі той сілай, якая паказала, што жанчыны «могуць не толькі весці грамадства наперад, але і навучыць яго новай форме палітычнай улады — soft power» (Shparaga, 2021, p. 34).

Феміністычны пасыл беларускіх пратэстаў Вольга Шпарага звязвае менавіта з іх супрацьгвалтоўным характарам.

У фарміраванні новай адчувальнасці і сацыяльнай эмансіпацыі Вольга бачыць імкненне грамадства да сацыяльных повязяў, якое ўзнікла на месцы вертыкальнай дамовы з уладай, што перастала функцыянаваць (Shparaga, 2021, p. 113).

Цікава параўнаць гэтую выснову з аналізам сацыёлага Генадзя Коршунава, які ў сваім дакладзе на Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі разглядае пратэст 2020 года як вяршыню айсберга і вынік працэсаў разыходжання ўлады і грамадства, што доўжацца на працягу апошніх 5–10 гадоў. Апрача таго, паводле Коршунава, пратэсты сталі вынікам працэсу станаўлення «лакальнай сацыяльнасці», што фармавалася апошнія 15–20 гадоў: экасістэма лакальнасцей проста выйшла на паверхню пад цяжарам узрушэння ад пандэміі («Гарызантальная сацыяльнасць як вынік першага этапу беларускай рэвалюцыі»).

Робячы высновы, Вольга Шпарага спыняецца на адсутнасці трывалых грамадскіх інстытутаў, а таксама на тым, што пратэставы рух недаацаніў патэнцыял гвалту (Shparaga, 2021, p. 167). Перспектывы яна акрэслівае як шлях у постнацыянальную будучыню і робіць выснову, што патрэбныя новыя ідэі, бо канцэпцыя нацыі

дзеліць на сваіх і чужых (Shparaga, 2021, p. 212). У працэсах 2020 года ролю нацыянальнага кампанента даследчыца акрэслівае як нязначную: «Калі раней гаворка ішла пра моўна-культурныя карані беларускай нацыі, то для ўтварэння шырокіх, пабудаваных на салідарнасці альянсаў нацыянальная ідэнтычнасць не адыгрывала вялікай ролі» (Shparaga, 2021, p. 174).

За гэта аўтарка крытыкуе «старую апазіцыю» і гэтым жа тлумачыць яе беспаспяховасць (Shparaga, 2021, p. 191, 210). На жаль, пры гэтым складаецца недыферэнцыяваны вобраз «апазіцыі» і нічога не гаворыцца пра той кошт, які заплацілі «старыя апазіцыянеры» за сваю дзейнасць. Таксама не ўзгадваецца аб тым, што пасля 1996 года ўся апазіцыя дзейнічала па-за парламентам (што не зразумела нямецкім чытачам, для якіх апазіцыя – гэта абавязковая частка плюралістычнага заканадаўчага органа) і была маргіналізавана (Shparaga, 2021, p. 173). Ідэя адраджэння нацыі крытыкуецца без тлумачэння прычын, якія прывялі да з'яўлення такой ідэі (дзяржаўны тэрор і ўрбанізацыя).

Пафас гэтай кнігі натхняльны, а найбольш пранікнёныя старонкі менавіта тыя, дзе аўтарка дзеліцца сваімі асабістымі перажываннямі і назіраннямі з месца падзей.

У кнізе Эліс Бота «Жанчыны Беларусі» падаецца грунтоўная панарама падзей у краіне. Кніга будуецца на мностве інтэрв'ю з самымі рознымі жанчынамі: валанцёркамі, даследчыцамі, доктаркамі. Асаблівая ўвага надаецца партрэтам трыа палітычных дзяячак Беларусі. У першым раздзеле, прысвечаным Святлане Ціханоўскай, аўтарка параўноўвае яе з Ангелай Меркель, якую напачатку таксама не прымалі за самастойную палітычную фігуру і лічылі «дзяўчом Коля».

Менавіта ў гэтым бачыць аўтарка феміністскую гісторыю, якую ўвасабляе Святлана Ціханоўская, — гісторыю «палітычнай Папялушкі». Мільёнам жанчын у свеце знаёмы досвед, калі яны вымушаны выйсці за межы абранай сабе ролі (Bota, 2021, p. 79, 80). Так, падтрымку і натхненне прыняць на сябе палітычную ролю Святлана Ціханоўская атрымлівае ад былой прэзідэнткі Літвы Далі Грыбаўскайце.

У той жа час аўтарка робіць экскурс у становішча жанчын у Беларусі, гісторыю змагання за закон аб хатнім гвалце і развейвае міф пра эмансіпацыю савецкіх жанчын (міф, які перажыў развал СССР). Яна таксама спыняецца на электаральных паводзінах жанчын і гульнях Лукашэнкі з гэтай тэмай.

У пытанні аб жаночым характары рэвалюцыі аўтарка звяртаецца да эксперткі Ірыны Саламацінай, якая мяркуе, што такі характар рэвалюцыі з'яўляецца ілюзорным: ні самі пратэсты, ні трыа не маюць у сабе феміністкага складніка (Bota, 2021, p. 130), а апошняе ніколі не тэматызавала правы жанчын. Гэтае меркаванне пацвярджаецца таксама і вынікамі анлайн-апытання ўкраінскай

даследчыцы Вольгі Онух пра каштоўнасці пратэстоўцаў. Паводле апытання «Сацыялогія беларускага пратэсту: чаму і дзеля чаго беларусы выходзяць на вуліцы?», толькі 38 % удзельнікаў пратэстаў былі згодныя з тым, што пратэст меў мірны характар дзякуючы ўдзелу жанчын. Сярод тых, хто не ўдзельнічаў у пратэстах, з гэтым былі згодныя 74 %. Таксама ў пытаннях пра размеркаванне роляў у грамадстве і аднаполыя шлюбы людзі, што ўдзельнічалі ў пратэстах, выказвалі больш традыцыйныя погляды (Bota, 2021, p. 135).

Эліс Бота прыводзіць звесткі пра высокую ўдзельную вагу жанчын у турмах і бачнасць жанчын (ніколі раней яны не выступалі як палітычныя актары) (Bota, 2021, p. 137), але ў выніку падсумоўвае, што гэтае паўстанне ніколі не было чыста жаночай справай і не несла ў сабе феміністычнай павесткі. Проста гэтым разам жанчыны былі нашмат больш заўважнымі, чым звычайна (Bota, 2021, p. 143).

Эліс Бота падрабязна спыняецца на гвалце як калектыўным досведзе (Bota, 2021, p. 182) і звяртаецца да папярэдняй гісторыі, звязанай са сталінскім тэрорам і гвалтам падчас акупацыі ў Другой сусветнай вайне (Bota, 2021, p. 188).

Спрабуючы аспрэчыць меркаванне Ірыны Саламацінай аб «медыйным эфекце» рэвалюцыі, Эліс расказвае гісторыю дзвюх сябровак, Машы і Каці (імёны змененыя), спецыялістак у маркетынгу, якія стварылі канцэпцыю першых жаночых выступаў і распрацавалі іх іканаграфію. Сяброўкі ўпэўненыя, што жаночыя маршы змаглі змякчыць сітуацыю і прыпыніць гвалт. Аднак прыведзены прыклад, хутчэй, гаворыць на карысць тэорыі аб медыйным эфекце.

Эліс Бота задаецца пытаннем, ці можа быць любоў палітычнай катэгорыяй (якая выяўляецца ў празе справядлівасці), і прыходзіць да высновы, што палітычная кампанія альтэрнатыўных кандыдатаў была супрацьлеглай мадэллю да той палітычнай культуры, якая стваралася ў Беларусі на працягу апошніх двух дзесяцігоддзяў (Bota, 2021, p. 263), і менавіта таму атрымала такі водгук у грамадстве.

Асобная ўвага нададзена практыкам гвалту і стварэнню сістэмы беспакаранасці для супрацоўнікаў сілавых ведамстваў. Аўтарка таксама звяртаецца з крытыкай да еўрапейскіх інстытутаў за недастатковую ўвагу да беларускай праблемы.

Калі ў згаданых кнігах мы мелі справу з аналізам падзей і іх медыйнай рэпрэзентацыяй, то ў сваім артыкуле «The gender dimension of the 2020 Belarusian protest: Does female engagement contribute to the establishment of gender equality?» даследчыкі Васіль Навумаў і Вольга Мацвеева звяртаюцца да пытання аб звязаных з гендарам наступствах пратэсту: якім чынам тыя паўплывалі на публічную сферу? Яны адзначаюць, што адбылася сімвалічная апрапрыяцыя публічнай сферы. Пры гэтым грамадства застаецца патрыярхальным, а ў Global gender gap index за 2021 год Беларусь займае 33-е месца, апусціўшыся на чатыры месцы. Пры адсутнасці

дакладна вызначанай стратэгіі пратэсты не далі доўгатэрміновага эфекту. Таму даследчыкі робяць выснову пра неабходнасць лобінгу гендарнай роўнасці, фармавання інстытутаў і нулявой талерантнасці да гвалту.

У выступе «Comparing the Rhetorics of Femininity in the Belarus Awakening and the Arab Spring» на Кангрэсе даследчыкаў Беларусі (2021) Міхаэла Гранчаёва і Аляксей Кажарскі параўноўваюць жаночыя пратэсты ў Беларусі 2020 года і ў Егіпце ў 2012 годзе. Магчымасць такой захапляльнай гістарычнай паралелі даследчыкі абгрунтоўваюць патэрнітарным характарам абодвух грамадстваў, якім уласціва гегемонная маскуліннасць. Стаўленне да цела як да інструмента выхавання з'яўляецца адной з прыкмет такой грамадскай культуры. Менавіта таму пратэстоўцаў стыгматызуюць як парушальнікаў традыцый, такім чынам апраўдваючы ўжыванне да іх гвалту.

Даследчыкі параўноўваюць розныя стратэгіі рэакцыі грамадства на гвалт, якія шмат у чым аказваюцца аднолькавымі і для Беларусі, і для Егіпта.

У дыскусіі, якой суправаджалася абмеркаванне выступу даследчыкаў, адзначалася плённасць параўнальнага падыходу, які дазваляе асэнсаваць беларускі досвед у больш шырокім тэарэтычным і гістарычным кантэксце. Таксама каментатары адзначылі глыбокія гістарычныя карані ўдзелу жанчын у палітычным жыцці.

Наталля Паўловіч у сваім артыкуле «How Feminist is the Belarusian Revolution? Female Agency and Participation in the 2020» падкрэслівае як ключавы момант менавіта агентнасць жанчын, прычым у асноўным у дыскурсе жаночай маральнай агентнасці, калі якасці самаахвярнасці і альтруізму ўспрымаюцца як неабходныя для дасягнення «агульнага дабра», а самі жанчыны разглядаюцца як адказныя за супольны грамадскі дабрабыт. Менавіта ў гэтым і бачыць даследчыца моцны бок пратэсту: удзельніцы ўспрымалі яго як апраўданы, бо ён зыходзіў з моцнага эмацыйнага ўзрушэння ў адказ на гвалт. Урэшце, даследчыца робіць выснову пра тое, што, хаця жаночы пратэст у Беларусі і разгортваецца ў межах патрыярхальнага бачання свету, гэта не значыць, што гэтыя межы не могуць быць перагледжаны і падарваны (што і практыкавалася падчас дэманстрацый, напрыклад, у некаторых крычалках і плакатах). Такім чынам, падрыў гендарных роляў уяўляецца многім жанчынам адзіным спосабам хаця б сімвалічна абараніць сваю годнасць.

Літаратура

Bota, A. (2021) *Die Frauen von Belarus*. Berlin: Berlin Verlag, 240 p.
Navumau, V., Matveieva, O. (2021) *The gender dimension of the 2020 Belarusian protest: Does female engagement contribute to the establishment of*

gender equality? New perspectives, 2021 Available from: https://doi.org/10.1177/2336825X211029126. [Accessed 30 October 2021].

Paulovich, N. (2020) *How Feminist is the Belarusian Revolution? Female Agency and Participation in the* 2020. Post-Election Protests. In: Slavic Revue, 80. No. 1.

Ramanava, I. (2020) *Die Wurzeln der Gewalt*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 114–120.

Shchyttsova, T. (2020) *Der traumatische Weg zu Neubeginn*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 55–63.

Shparaga, O. (2021) *Die Revolution hat ein weibliches Gesicht. Der Fall Belarus*. Berlin: Suhrkamp, 234 p.

Solomatina, I. (2020) *Die Revolution hat kein feministisches Gesicht*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 41–54.

Grancayova, M., Kazharski, A. *Comparing the Rhetorics of Femininity in the Belarus Awakening and the Arab Spring* (выступ на Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі, Коўна, кастрычнік 2021).

Коршунаў, Г. Гарызантальная сацыяльнасць як вынік першага этапу беларускай рэвалюцыі (выступ на Міжнародным кангрэсе даследчыкаў Беларусі, Коўна, кастрычнік 2021).

References

Bota, A. (2021) *Die Frauen von Belarus*. Berlin: Berlin Verlag, 240 p.

Grancayova, M., Kazharski, A. *Comparing the Rhetorics of Femininity in the Belarus Awakening and the Arab Spring* (presentation at the International Congress of Belarusian Studies, Kaunas, October 2021).

Korshunau, G. Garyzantal'naya satsiyal'nasts' yak vynik pershaga etapu belaruskai revaliutsyi [Horizontal sociality as a result of the first stage of Belarusian Revolution] (presentation at the International Congress of Belarusian Studies, Kaunas, October 2021).

Navumau, V., Matveieva, O. (2021) *The gender dimension of the 2020 Belarusian protest: Does female engagement contribute to the establishment of gender equality*? New perspectives, 2021 Available from: https://doi.org/10.1177/2336825X211029126. [Accessed 30 October 2021].

Paulovich, N. (2020) *How Feminist is the Belarusian Revolution? Female Agency and Participation in the* 2020. Post-Election Protests. In: Slavic Revue, 80. No. 1.

Ramanava, I. (2020) *Die Wurzeln der Gewalt*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 114–120.

Shchyttsova, T. (2020) *Der traumatische Weg zu Neubeginn*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 55–63.

Shparaga, O. (2021) *Die Revolution hat ein weibliches Gesicht. Der Fall Belarus*. Berlin: Suhrkamp, 234 p.

Solomatina, I. (2020) *Die Revolution hat kein feministisches Gesicht*. In: Rostek, A., Weller, N., Weiler, T. and Wünschmann, T., ed. BELARUS! Das weibliche Gesicht der Revolution. Berlin: edition.fotoTAPETA, pp. 41–54.